

**PANDANGAN MAHASISWA TERHADAP KESAKSAMAAN GENDER DI
KAWASAN AWAM: KAJIAN MAHASISWA UNIVERSITAS ISLAM
NEGERI SUNAN GUNUNG DJATI BANDUNG**Abdul Wasik^{1*}, Norhana Ahad² & Nurlina¹¹Universitas Islam Negeri Sunan Gunung Djati Bandung, Bandung, Indonesia²Jabatan Pengajian Am, Politeknik Melaka, 75250 Melaka, Malaysia*abdulwasik@uinsgd.ac.id (Corresponding Author)DOI: <https://doi.org/10.24191/ejitu.v5i2.6065>**Abstrak****E-JITU**

Acceptance date:

12th August 2022

Valuation date:

25th September 2022

Publication date:

20th October 2022

Kesaksamaan gender masih menjadi wacana paling berfakta yang dibincangkan dalam kalangan ahli akademik. Bertitik tolak daripada sejarah ketidaksamaan gender sebelum kedatangan Islam, ia semakin banyak disampaikan kepada umum sebagai usaha mengubah paradigma bias gender. Kajian ini bertujuan untuk mendedahkan persepsi mahasiswa UIN Sunan Gunung Djati Bandung terhadap kesaksamaan gender di kawasan awam. Sebagai hamba Allah yang menjadi khalifah di atas muka bumi, lelaki dan wanita sama-sama memainkan peranan untuk mengembangkan potensi diri dalam bidang pendidikan, sosial dan politik. Penglibatan bersama lelaki dan wanita menjadi elemen yang perlu dijaga keseimbangannya untuk memperoleh

*manfaat.***Kata kunci:** Kesaksamaan, Gender, Mahasiswa, Sekolah Agama Berasrama Penuh.**STUDENTS VIEWS ON GENDER EQUALITY IN PUBLIC AREAS
(UIN SUNAN GUNUNG DJATI BANDUNG STUDENT STUDY)****Abstract**

Gender equality remains one of the most prominent discourses among academics. Historically, gender inequality existed long before the advent of Islam. However, the narrative has increasingly reached the public domain as part of efforts to shift paradigms of gender bias. This study aims to examine the perceptions of students at UIN Sunan Gunung Djati Bandung regarding gender equality in public spheres. As servants of God and vicegerents (caliphs) on earth, both men and women are entrusted with the responsibility of developing their potential in areas such as education, society, and politics. Therefore, the active involvement of both genders must be balanced to ensure shared benefits and holistic development.

Keywords: Equality, Gender, Students, Full Boarding Religious Schools.

PENGENALAN

Kajian mengenai kesaksamaan gender merupakan isu utama diperkatakan di Indonesia. Wacana gender bukan sahaja penemuan teori dalam konteks masyarakat, malah ia mempunyai implikasi praktikal yang dikehendaki. Perbezaan jantina dalam masyarakat tidak akan menjadi isu penting selagi keadilan untuk lelaki dan wanita dipenuhi. Walau bagaimanapun, fakta menunjukkan bahawa terdapat banyak ketidakadilan berlaku dalam kalangan wanita. Ini disebabkan ketidakaksamaan gender dalam masyarakat yang dimanifestasikan dalam beberapa bentuk seperti diskriminasi, pengabaian, stereotaip, beban berganda dan lain-lain bentuk keganasan yang dialami (Fakih, 2003).

Isu kesaksamaan gender mula hangat diperkatakan sekitar tahun 80-an di Indonesia dan mengalami perubahan ketara selari dengan pemahaman agama sekitar tahun 90-an. Bukan sahaja di Indonesia, malah kebanyakan bahagian dunia, baik negara majoriti Islam mahupun bukan Islam, secara umumnya, wanita masih berdepan dengan diskriminasi. Sebagai contoh, kanak-kanak perempuan hanya diberi masa setengah jam untuk belajar berbanding lelaki dan pendaftaran juga terhad kepada perempuan. Kes itu terpakai di Asia Selatan, yang majoritinya beragama Islam. Masyarakat di Indonesia juga berpendapat konsep kesaksamaan gender yang ditawarkan merupakan ajaran barat yang perlu dihapuskan. Mereka merujuk kepada pemahaman budaya patriarki yang beranggapan bahawa wanita secara fitrahnya tidak sama dengan lelaki.

Konsep kesetaraan gender pada asasnya mengharapkan wujudnya pandangan yang berperikemanusiaan dan adil kepada semua manusia, baik lelaki mahupun perempuan. Selama ini, Islam juga bertindak sebagai agama yang membawa perubahan kepada penganutnya. Ini ditunjukkan dengan kewujudan al-Quran dan hadis sebagai sumber yang membawa keadilan dan kesamarataan kepada umat Islam. Sesungguhnya Al-Quran memberi peluang kepada setiap manusia untuk menjadi manusia yang lebih baik, menjaga hak sebagai manusia, terutama memuliakan manusia kerana mereka adalah makhluk yang berfikir. Seiring dengan itu, Allah berfirman dalam Surah al-Hujurat ayat 13.

Maksudnya: *“Hai manusia, sesungguhnya Kami menciptakan kamu dari seorang laki-laki dan seorang perempuan dan menjadikan kamu berbangsa-bangsa dan bersuku-suku supaya kamu saling kenal-mengenal. Sesungguhnya orang yang paling mulia di antara kamu di sisi Allah ialah orang yang paling bertakwa di antara kamu. Sesungguhnya Allah Maha Mengetahui lagi Maha Bijaksana.”*

(Q.S. Al-Hujurat: 13).

Berdasarkan ayat di atas, lelaki dan perempuan mempunyai kedudukan yang sama di sisi Allah SWT. Ketakwaan menjadi salah satu penanda aras yang membezakan mereka sebagai manusia. Walau bagaimanapun, realitinya menunjukkan kefahaman masyarakat berkait rapat dengan pengaruh doktrin agama yang masih menunjukkan sikap berat sebelah dalam konteks jantina. Jika dilihat sejarah ketika Nabi Muhammad masih hidup, baginda mengangkat martabat wanita untuk mendapat peluang yang sama. Perkara ini memperlihatkan evolusi yang berlaku, iaitu wanita secara umumnya mempunyai hak yang sama dengan lelaki setelah kedatangan Islam sehinggakan wacana yang menyentuh

tentang jantina memainkan peranan yang penting untuk mengubah nilai-nilainya dalam bentuk pendidikan teori dan tindakan.

UIN Sunan Gunung Djati Bandung merupakan institusi pendidikan tinggi yang bertindak sebagai gedung ilmu untuk melahirkan mahasiswa yang berilmu dalam konteks pengajaran dan pembelajaran. Di universiti ini, terdapat program utama yang membolehkan mahasiswa yang menerima bidikmisi/KIP juga penerima biasiswa PBSB diwajibkan tinggal di asrama. Hal ini sudah tentu banyak mempengaruhi perkembangan pendidikan dalam kalangan mahasiswa yang melibatkan integrasi ilmu, bukan sahaja dalam konteks kuliah, bahkan dalam pengajian agama yang dipelajari di sekolah berasrama penuh secara umum. Mahasiswa memainkan peranan yang besar dalam menyumbang idea mereka berkaitan isu-isu yang berlaku dalam masyarakat.

Sebagai seorang mahasiswa, mengkaji sesuatu isu dalam kalangan masyarakat bukan sahaja berkisar tentang menentukan persepsinya melalui teori atau logik umum, malah ia juga perlu mengambil kira pandangan agama. Salah satunya ialah wacana yang menyentuh tentang kesaksamaan gender yang sering diperkatakan di peringkat kampus atau di peringkat negara, secara umumnya. Pada asasnya, isu kesaksamaan gender masih menjadi perdebatan dalam kalangan sekolah berasrama penuh, terutama mereka yang berpegang kepada fahaman patriarki dan terikat pada fahaman ulama klasik sehingga mereka enggan mengemukakan kes sosial yang sebenar. Mahasiswa yang menghuni asrama UIN Sunan Gunung Djati Bandung tidak hanya berada di satu lokasi. Sebahagian mahasiswa memilih penempatan asrama yang sesuai dengan ideologi mereka, selebihnya adalah untuk kemudahan mereka.

Pendirian mahasiswa UIN Sunan Gunung Djati Bandung berhubung dengan pandangan mereka terhadap isu wacana keadilan gender bukan hanya mengambil kira ajaran agama semata-mata. Ia turut dibuktikan oleh amalan yang sering dilihat dalam pelbagai bentuk politik kampus atau perkembangan potensi yang cukup baik untuk lelaki dan wanita. Amalan-amalan ini bukan sahaja terdapat di persekitaran kampus, tetapi juga di sekolah berasrama penuh yang menyediakan peluang yang besar bagi wanita untuk sama-sama memajukan diri mereka atau tidak sama sekali. Oleh itu, kajian ini dianggap menarik untuk dikemukakan oleh penulis. Secara khususnya, ia mengupas persepsi mahasiswa UIN Sunan Gunung Djati Bandung berkaitan wacana kesaksamaan gender yang sedang diperhebatkan oleh pelbagai elemen.

KONSEP KESAKSAMAAN GENDER

Istilah gender dan seks (sex) kadangkala disalahertikan oleh masyarakat. Dari segi bahasa, kedua-dua perkataan tersebut mempunyai maksud yang sama, iaitu jantina. Walau bagaimanapun, kedua-dua konteks mempunyai makna yang berbeza. Seks ditakrifkan sebagai jantina yang merujuk kepada keadaan biologi seperti zakar dan halkum bagi lelaki. Manakala, keadaan biologi wanita seperti faraj, payudara, penyusuan, haid, bersalin dan pengalaman biologi yang lain. Kita tidak boleh mengubah keadaan ini kerana ia telah ditetapkan oleh Allah. Manakala, perkataan gender merujuk kepada perbezaan sosiobudaya masyarakat yang sering dikaitkan dengan perbezaan antara lelaki dan wanita. Ini bermaksud gender bukanlah ketetapan Tuhan, tetapi hasil pembinaan

sosial masyarakat yang boleh diubah mengikut peredaran masa dan keadaan (Frenzmman, 2000).

Istilah gender mula diperkenalkan sejak abad ke-14 di Greece. Anne Fausto Sterling menyatakan bahawa kedudukan perkataan male/female ditentukan oleh sosial. Beliau menyatakan lagi bahawa gender tidak dimiliki secara langsung apabila seseorang itu dilahirkan (Eckert & McConnell-Ginet, 2003). Menurut Wallach Scout, gender merupakan unsur konstitutif yang mempunyai nilai yang berbeza dan berkaitan dengan hubungan sosial. Ini menunjukkan bahawa pengertian gender tidak merujuk kepada seks, tetapi merupakan hasil daripada perkembangan sosial yang kemudiannya berkembang dan menjadi asas bagi lelaki dan wanita. Lelaki dan perempuan yang dilahirkan mampu dibesarkan secara maskulin atau feminin mengikut kehendak dan kemampuan mereka. Sikap ini akan membentuk identiti gender mereka.

Etin Anwar percaya bahawa konsep gender yang mendasari wanita adalah berdasarkan tindakan yang mereka ambil, bukan berdasarkan individu yang mengendalikan mereka. Ini kerana jika pandangan umum melihat subjek yang melakukannya, ia mesti dilihat sebagai lawan bagi lelaki. Dari segi istilah, pengertian gender ditakrifkan sebagai perlambangan bahasa yang berfungsi untuk mengklasifikasikan sesuatu ke dalam kumpulannya (Marsudi, 2008). Dalam konteks yang berbeza, gender merupakan istilah yang digunakan untuk menonjolkan perbezaan dalam masyarakat seperti pemikiran, sikap, ciri, profesion, keseronokan, bahasa, budaya, pendidikan, makanan, ruang dan masa serta perbezaan sosial yang lain (Dzuhayatin, 1997).

Selaras dengan kefahaman di atas, dapat kita simpulkan bahawa pengertian kesaksamaan gender merujuk kepada peraturan sosial dalam membahagikan ruang dan peranan antara lelaki dan wanita untuk mengambil bahagian sepenuhnya dalam konteks umum dan domestik. Menurut Kementerian Pembangunan Wanita Republik Indonesia, kesaksamaan gender bermaksud bebas daripada isu diskriminasi terhadap wanita dalam mengagihkan sumber dan melayani mereka sebagai manusia. Konsep kesaksamaan gender bertitik tolak daripada pandangan masyarakat terhadap peranan wanita yang hanya dimainkan dalam konteks umum dan tidak digalakkan untuk mengambil bahagian secara aktif dalam medan politik yang lebih luas.

Konsep kesaksamaan gender mempunyai peranan yang difikirkan sesuai untuk lelaki dan wanita. Pembinaan sosial dalam masyarakat boleh berubah bila-bila masa dan di mana-mana sahaja. Oleh itu, sebagai manusia yang mempunyai hak kebebasan perlu dikekalkan dalam pelbagai aspek kehidupan sama ada politik, ekonomi, sosiobudaya dan sebagainya. Kesedaran tentang kesaksamaan gender juga perlu dipergiatkan dalam dunia akademik, contohnya dalam beberapa bentuk program atau aktiviti yang memainkan peranan bagi mempertahankan hak mereka sebagai hamba Allah.

SEJARAH GENDER MENURUT PERSPEKTIF ISLAM DAN PERKEMBANGANNYA DI INDONESIA

Sebelum kedatangan Islam, wanita dipandang hina dan tidak dianggap sebagai manusia. Pada masa itu, orang Yunani menganggap wanita sebagai alat hiburan bagi lelaki. Orang Rom berpendapat bahawa setiap bapa boleh menukar anak perempuannya. Banyak peristiwa tragis yang menimpa wanita sebelum kedatangan Islam. Di Tanah Arab pula, anak lelaki mewarisi isteri daripada bapa. Wanita yang hidup ketika itu tidak diberikan harta dan kehidupan yang sewajarnya sebagai manusia. Perkara yang sama berlaku kepada negara lain seperti India, Parsi dan lain-lain (Ahmad, 1989).

Di Tanah Arab, lahir seorang lelaki yang menjadi utusan Allah, iaitu Muhammad. Sebelum dilantik menjadi rasul, keadaan masyarakat Arab ketika itu amat membimbangkan. Peristiwa tidak berperikemanusiaan telah menjadi adat masyarakat Arab, seperti menguburkan bayi perempuan hidup-hidup, dan menjadikan wanita sebagai alat melepaskan keinginan seksual lelaki. Apabila seorang ibu melahirkan bayi perempuan, bayi tersebut dianggap sebagai aib atau musibah bagi keluarganya sehinggalah selepas mengebumikan bayi perempuannya, seorang bapa boleh menarik nafas lega kerana disangka dapat mengelakkan diri daripada musibah yang bakal menyimpannya. Peristiwa ini menyebabkan populasi wanita berkurangan sehingga seorang wanita dapat dimiliki oleh beberapa orang lelaki (poliandri). Kemudian, apabila wanita itu melahirkan anak, barulah dia boleh memilih lelaki mana yang akan menjadi bapa kepada anak tersebut (Nur, 2019).

Satu lagi kejadian yang tidak berperikemanusiaan yang dilakukan terhadap wanita pada zaman Jahiliah ialah mengasingkan wanita yang sedang haid dan boleh dikembalikan apabila haidnya telah tamat. Ini kerana orang Arab ketika itu beranggapan bahawa wanita yang didatangi haid adalah kotor. Kedudukan wanita diibaratkan seperti barang yang digunakan sesuka hati dan dibuang apabila tidak diperlukan lagi. Ini juga ditunjukkan dengan amalan anak lelaki mewarisi ibunya. Ini bermakna apabila suaminya meninggal dunia, maka anak itu boleh mewarisi ibunya dengan berkahwin dan bersetubuh dengannya. Dalam hubungan rumah tangga ketika itu, suami boleh menceraikan dan kembali kepada isterinya (rujuk) sesuka hati. Hubungan seksual yang mereka miliki selalu diceritakan oleh suami kepada saudara mara, seolah-olah ia satu kebanggaan. Pelbagai bentuk keganasan seksual juga telah berlaku bukan hanya pada hari ini. Rogol yang dilakukan oleh lelaki juga sering berlaku ketika itu. Wanita diperdagangkan malah dipamerkan seperti barang dagangan untuk memenuhi keinginan lelaki.

Selaras dengan peristiwa tersebut, sudah pasti bentuk ketidakadilan ini telah dirasai oleh wanita sejak zaman Jahiliah lagi. Wanita dianggap sebagai aib dan hamba kepada lelaki. Wanita tidak diberikan kebebasan sebagai manusia dan pergerakan mereka terbatas. Memerhatikan kejadian ini, Allah mengutus seorang Nabi dan Rasul yang ingin menghapuskan kesan kezaliman dan kebiadaban masyarakat jahiliah. Allah menurunkan wahyu dalam bentuk Al-Quran sebagai petunjuk bagi hamba-Nya melalui Muhammad. Al-Quran adalah satu-satunya kitab yang dapat melengkapkan kitab terdahulu dan menjadi sumber umat Islam untuk dapat menegakkan agama yang membawa rahmat ke seluruh alam (*rahmatan lil 'alamin*).

Kegelapan mula malap dengan kehadiran Islam di tengah-tengah masyarakat. Seorang nabi yang diutuskan Allah berusaha untuk menyempurnakan akhlak masyarakat Arab sebagaimana sabdanya; Rasulullah SAW bersabda, "Aku tidak diutuskan melainkan untuk menyempurnakan akhlak yang mulia." Mesej yang dibawa oleh Muhammad sebagai Nabi mampu mengubah ketidakadilan dan menjanjikan kebebasan hak asasi manusia. Ayat-ayat al-Quran sebagai wahyu turun dari sesmasa ke semasa yang menjadi jawapan kepada setiap masalah umat pada waktu itu. Salah satunya adalah ayat yang mampu menghilangkan keganasan terhadap wanita adalah Q.S An-Nisa ayat 19 Allah berfirman:

Maksudnya: *"Wahai orang-orang yang beriman! Tidak halal bagi kamu mewarisi perempuan dengan jalan paksa, dan janganlah kamu menyusahkan mereka kerana hendak mengambil kembali sebahagian daripada apa-apa yang telah kamu berikan kepada mereka, kecuali jika mereka melakukan perbuatan keji yang nyata dan bergaullah dengan mereka dengan cara yang sepatutnya. Jika kamu tidak menyukai mereka, (maka bersabarlah) kerana boleh jadi kamu tidak menyukai sesuatu, padahal Allah telah menjadikan kebaikan yang banyak padanya. (Q.S. An-Nisa: 19)"*

Terdapat banyak ayat yang memberi kebebasan kepada wanita yang mana lelaki dan wanita adalah pasangan untuk mencapai kejayaan. Walau bagaimanapun, Indonesia kini berdepan dengan beberapa kes serupa yang dihadapi oleh wanita. Ajaran patriarki masih diamalkan oleh sebahagian umat beragama di Indonesia. Ini telah menjadi salah satu faktor pemahaman yang meluas tentang sikap gender yang berat sebelah dalam masyarakat. Konsep kesaksamaan gender di Indonesia muncul pada tahun 1993-1998 melalui dekrit MPR yang berusaha menghapuskan pelbagai bentuk diskriminasi terhadap wanita. Keputusan itu mengandungi kenyataan bahawa kewajipan lelaki dan wanita adalah sama. Isi kandungan merujuk kepada konsep keadilan yang diterima oleh mereka berdua (Al-Uyun, 2014).

Melalui pengesahan konvensi penghapusan segala bentuk diskriminasi sebagaimana tercatat dalam Undang-Undang No. 7 Tahun 1984, ia memberikan suatu bentuk penghormatan terhadap wanita yang mempunyai kedudukan yang sama dalam undang-undang dan pemerintahan menurut dasar Pancasila. Amat malang, sejak keputusan Undang-undang No. 10 Tahun 2004 oleh pemerintah bahawa MPR tidak lagi terlibat dalam hierarki peraturan dan undang-undang di Indonesia sehingga keputusan tersebut memberikan kesan yang besar terhadap konsep hak wanita (Kusumawardhana, 2018).

Walaupun begitu, isu kesaksamaan gender semakin berkembang. Ini telah dibuktikan dengan perjuangan tokoh wanita menentang penjajahan Belanda. Tokoh-tokoh wanita ini merupakan gerakan individu sebagai petunjuk kebangkitan kesedaran yang tercetus daripada pertubuhan wanita. Tokoh wanita pada zaman penjajahan Belanda adalah seperti RA. Kartini (1879-1908), Cut Nyak Dien (1850-1908), Cut Mutia (1870-1910), Nyi Ageng Serang (1752-1828), Martha Christina Tihahu (1818), Dewi Sartika dan tokoh wanita lain. (Darwin, 2004). Kemudian, pada tahun 1999, Ani Soetipdjo, seorang penulis, membuktikan bahawa wanita Indonesia telah menunjukkan agen pembaharuan dalam pelbagai aspek kehidupan masyarakat, termasuk bekas Presiden Megawati yang berjasa dalam bidang politik, menunjukkan dirinya sebagai presiden wanita pertama di Indonesia

(Sadli, 2010). Tidak terhenti di situ, jika kita lihat perkembangan semasa, ramai juga wanita yang memimpin di pelbagai wilayah seperti gabenor, bupati, ketua kampung, pengetua sekolah, canselor dan pegawai politik kampus.

Perkembangan wacana kesaksamaan gender kini dilihat dengan pesat. Bermula dengan pelbagai amalan keji dari zaman jahiliyah sehinggalah dimuliakan apabila Rasulullah muncul sebagai utusan Allah untuk menghapuskan kesan kegelapan. Selain itu, kesinambungan dakwah Rasulullah untuk dapat membangunkan peribadi manusia terus dipergiatkan sehingga kini. Ini hanyalah satu usaha untuk memberi ruang kepada wanita mengembangkan potensi mereka. Sama ada lelaki atau wanita, kedua-duanya mempunyai peluang untuk memajukan diri. Walaupun, kita tidak dapat mengetahui daripada fakta dan bukti yang menunjukkan masih terdapat pelbagai bentuk keganasan dan sekatan terhadap wanita yang mengakibatkan ketidakadilan.

METODOLOGI KAJIAN

Penggunaan kaedah kajian ini adalah kualitatif-deskriptif, iaitu dengan mengumpul data daripada pemerhatian, temu bual dan dokumentasi. Sumber data dalam kajian ini terdiri daripada beberapa orang mahasiswa UIN Sunan Gunung Djati Bandung. Kajian literatur jenis kualitatif yang digunakan adalah merujuk kepada beberapa sumber yang berkaitan dengan penyelidikan.

ANALISIS SUMBER ISLAM DAN PERSPEKTIF MAHASISWA DALAM MENTAFSIR KESAKSAMAAN GENDER

Mahasiswa mempunyai nilai keagamaan yang tinggi. Dia bukan sahaja belajar sains yang menjadi tumpuan utamanya di kolej. Tetapi juga pondok pesantren berkait rapat dengan akidah, syariat Islam, dan ilmu agama lain. Buku klasik yang menjadi buku rujukan masih diajar dan dikembangkan. Mahasiswa UIN Sunan Gunung Djati Bandung menempati pelbagai pondok pesantren terdekat dengan kampus. Contohnya, pondok pesantren al-Wafa, al-Jawami', ar-Raoid, al-Ihsan, al-Musyahadah, bustanul Wildan, malah di Ma'had al-Jamiah sebagai pondok pesantren kampus untuk menampung pendidikan agama mahasiswa bagi tahun pertama.

UIN Sunan Gunung Djati Bandung memainkan peranan yang cukup baik dalam melahirkan graduan yang terbaik agar dapat dirasai oleh masyarakat sekeliling. Beberapa tahun lalu, Kampus III sebagai rumah kesederhanaan telah dirasmikan. Harapan dan matlamat agar dapat melahirkan ulama muda yang berbakat dalam bidang tahfiz, bahasa, dan kecanggihan teknologi maklumat. Semestinya peranan mahasiswa juga termasuk dalam golongan pelopor ulama muda yang dapat menyelesaikan pelbagai masalah sosial masyarakat. Salah satunya ialah wacana kesaksamaan gender di khalayak ramai.

Pelbagai amalan kesaksamaan gender sebenarnya telah dirasai oleh mahasiswa di persekitaran kampus dan juga sekolah berasrama penuh. Wanita dan lelaki sudah sama rata dalam membahagikan kerusi bagi mendapatkan kedudukan yang sepatutnya. Bermula dengan hak pendidikan, kepimpinan, hak kebebasan, dan mendapat layanan yang sama rata. Rois, pelajar pondok pesantren al-Wafa berkata, memberi ruang antara

satu sama lain adalah satu bentuk kesyukuran atas ciptaan kita sebagai manusia oleh Tuhan. Syukur sememangnya perlu diterapkan dalam kehidupan kita. Lelaki atau wanita perlu menimba ilmu sebagai sandaran hidup berasaskan sains. Jika salah satu daripada keduanya membataskan kita. Maka, samalah seperti menuai batas kesyukuran kita kepada Allah SWT.

Persepsi mahasiswa terhadap wacana kesaksamaan gender tidak terlepas daripada sumber rujukan umat Islam, iaitu Al-Quran, Hadis dan Ijtihad Ulama. Al-Quran dan hadis merupakan dua sumber yang dijadikan rujukan hukum dalam setiap karya umat Islam. Menurut tradisi Islam, Al-Quran diyakini sebagai firman Tuhan yang mencerminkan bentuk keadilan bagi hamba-Nya (Mazaya, 2014) sehingga timbul konsep persamaan antara lelaki dan perempuan yang kedudukannya sama sebagai manusia. Sebagai manusia, sudah tentu Allah menciptakan mereka untuk beribadah dan menjadi makhluk yang saling memberi manfaat. Penciptaan manusia sering diperdebatkan dalam kalangan pemikir. Konsep nafs wahidah sering disalahertikan. Ada yang beranggapan bahawa wanita diciptakan daripada tulang rusuk lelaki, maka kedudukannya adalah nombor dua. Dia sering dianggap sebagai hamba dan terpaksa mentaati lelaki. Allah menyebut penciptaan manusia ini dalam firman-Nya, Surah an-Nisa ayat 1.

Maksudnya: *“Wahai sekalian manusia, bertakwalah kepada Tuhanmu yang telah menciptakan kamu daripada diri yang satu, dan daripadanya Allah menciptakan isterinya; dan daripada mereka Allah mengeluarkan banyak lelaki dan perempuan dan bertakwalah kepada Allah yang dengan (mempergunakan) nama-Nya kamu saling meminta satu sama lain, dan (peliharalah) hubungan silaturrahim. Sesungguhnya Allah sentiasa mengawasi kamu”* (Q.S. An-Nisa: 1).

Menurut tafsiran at-Tabari dan ar-Razi, tafsiran ayat di atas tidak merujuk kepada konsep kesaksamaan dan keadilan. Namun, kerana ayat tersebut sering dijadikan alasan untuk menyokong subordinasi wanita, Riffat Hasan berpendapat bahawa ayat berkenaan penciptaan mempunyai tiga istilah yang digunakan (al-nas basyar dan insan). Tidak ada sesuatu pun daripada ketiga-tiga istilah ini merujuk kepada lelaki. Sehingga ayat di atas mentafsirkan adam (lelaki) adalah ciptaan pertama, maka penggunaan yang lebih tepat ialah diri manusia. Ini kerana sebenarnya setiap manusia di muka bumi, baik lelaki mahupun perempuan, merupakan hasil persenyawaan ovari dengan sperma yang digerakkan oleh kuasa Allah. Dalam beberapa catatan, dinyatakan bahawa penciptaan Hawa daripada rusuk Adam merupakan satu perkara yang logik kerana proses dalam biologi dipanggil pengklonan oleh Allah. Klon merupakan pasangan yang tidak begitu dominan antara keduanya, mereka adalah sama dan saling menghormati (Mazaya, 2014). Oleh itu, hujah penciptaan wanita daripada tulang rusuk berada di luar standard etika yang meragui keadilan Tuhan (Ismail, 2003).

Menerusi hasil temu bual penulis dengan beberapa mahasiswa UIN Bandung, didapati mereka mempunyai nilai-nilai agama yang berbeza-beza dalam mentafsir nilai kesaksamaan gender di kawasan awam. Ini disebabkan oleh pengaruh dan faktor latar belakang pendidikan, pembacaan dan pengalaman yang diperoleh. Secara keseluruhan, mereka bersetuju dengan konsep kesaksamaan gender yang merangkumi pendidikan, kerjaya, kepimpinan dan peranan. Walaupun begitu, ada di antara mereka menyatakan bersetuju dengan syarat tertentu. Bagi pelajar lelaki, mereka beranggapan bahawa konsep

keseksamaan gender telah dilihat secara meluas melalui tingkah laku di kampus. Ramai wanita menjadi pemimpin, menduduki kerusi birokrasi (kerjaya), peranan yang mereka peroleh juga sama rata, terutama Pendidikan kerana dirasakan ilmu itu benar-benar perlu dijana oleh semua manusia sebagai panduan dalam kehidupan.

Pertama, berkaitan konsep keseksamaan, salah seorang pelajar lelaki berhuruf "H" mengatakan bahawa "Keseksamaan gender memang isu fakta, saya rasa konsep itu baik kerana selama ini sebagai manusia yang berlatarbelakangkan pendidikan tasawuf, apa yang saya tahu manusia diciptakan di muka bumi ini sebagai "khalifah", iaitu dia dilahirkan untuk mentadbir bumi sebagai wakil Tuhan. Tak kira lelaki atau perempuan, mereka adalah "sama" dalam konteks memberi manfaat di muka bumi ini". Kenyataan seorang pelajar lelaki daripada salah sebuah pondok pesantren ini dipetik daripada firman Allah yang menyatakan bahawa manusia sebenarnya diciptakan sebagai khalifah di muka bumi, Q.S. Al-Baqarah: 30. Allah berfirman:

Maksudnya: *"Dan (ingatlah) ketika Tuhanmu berfirman kepada para malaikat, "Aku hendak menjadikan seorang khalifah di muka bumi". Mereka berkata, "Adakah Engkau hendak menjadikan orang-orang yang membinasakan dan menumpahkan darah di sana, sedang kami bertasbih kepada-Mu dan menyucikan nama-Mu?" Dia berkata, "Sesungguhnya Aku mengetahui apa-apa yang tidak kamu ketahui." (Q.S. Al-Baqarah: 30).*

Menurut Musdah Mulia, tokoh wanita Indonesia, terdapat tiga dimensi yang menyebut tentang persamaan antara lelaki dan wanita (Mulia, 2008). Pertama, fitrah sebagai manusia yang memberi peluang kepada mereka untuk mengembangkan sifat mereka. Kedua, ajaran agama yang mendapat persamaan, iaitu Allah akan memberi pahala kepada orang yang beramal soleh dan menghukum orang yang berbuat dosa. Ketiga, hubungan kekeluargaan yang mana kedua-duanya mendapat harta pusaka walaupun wanita mendapat bahagian yang kecil, tetapi ia merupakan revolusi Islam yang sebelum ini tidak mendapat harta pusaka, apatah lagi menjadi bahagian yang diwarisi. Selain itu, isteri juga dibenarkan memfailkan perceraian yang sebelum ini tidak wujud dalam budaya Arab. Selaras dengan kenyataan tersebut, Nasaruddin Umar berkata bahawa al-Quran juga lazimnya tidak membezakan kedudukan antara lelaki dan wanita sebagaimana dalam QS. Ali Imran: 195, QS. an-Nisa: 124, al-Nahl: 97 dan QS. Ghafir: 40, kedua-duanya mempunyai hak untuk mengembangkan pencapaian mereka dalam bidang sosial, ekonomi dan politik (Umar, 2001).

Walaupun dengan huraian di atas, kenyataan beliau dipersetujui. Namun, menurut pelajar lelaki yang ditemubual oleh penulis, ada perkara yang perlu diambil perhatian dalam menyahut kebebasan wanita dalam mengembangkan potensi diri. "Pada asasnya, lelaki dan wanita mempunyai keunikan tersendiri, kedua-duanya berpotensi untuk berkembang, tetapi outputnya berbeza. Kerana lelaki dan perempuan mempunyai kecenderungan masing-masing. Jika konteksnya dapat dikenali dengan jujur, kerja atau perkara yang dilakukan akan sesuai dengan bahagiannya. Salah satu contoh, apabila seorang wanita boleh memimpin, tidak menjadi masalah asalkan dia mempunyai semangat kepimpinan dan sanggup melakukannya. Namun, ramai wanita kini berada di pejabat dan secara struktur dia tidak bersendirian, malah mendapat sokongan. Dengan perkembangan ini, saya sendiri khuatir wanita mengabaikan perkara yang sepatutnya dilakukan seperti

mendidik anaknya secara langsung atau mempunyai masa yang terhad untuk bersama keluarga.”. Dalam kalangan ulama yang mempersoalkan kepimpinan, ia masih menjadi perdebatan. Sebahagian yang melarang merujuk kepada hadis Nabi yang menyatakan, Rasulullah saw bersabda:

Diriwayatkan kepada kami Uthman bin al-Haytsam, menceritakan kepada kami Awf daripada al-Hasan daripada Abu Bakrah berkata, "Allah telah memberi manfaat kepada aku dengan perkataan yang aku dengar daripada Rasulullah dalam Perang Unta. Abu Bakrah berkata, apabila datang berita kepada Rasulullah bahawa orang-orang Parsi telah melantik puteri raja sebagai penggantinya, Rasulullah bersabda, *“Tidaklah beruntung suatu kaum (umat) menyerahkan urusan mereka kepada wanita.”* (HR. al-Bukhari).

Sebahagian ulama berpendapat bahawa hadis tersebut menunjukkan bahawa nabi memang menjunjung kehormatan wanita (Haekal, 1980), tetapi bukan sebagai pemimpin. Seorang wanita turut menyumbang kepada kejayaan kepimpinan lelaki. Menurut sumber lain, hadis di atas sering disalahertikan dan menyamaratakan isu yang sebenarnya dipertontonkan kepada masyarakat Parsi dan tidak terbuka kepada seluruh masyarakat. Menurut Quraish Shihab, Islam tidak menjelaskan larangan wanita terlibat dalam politik (Shihab, n.d.).

Mempersoalkan kepimpinan pelajar perempuan salah sebuah pondok pesantren UIN Bandung, beliau berkata *“Sebagai wanita yang turut berpolitik, tidak mengapa agama tidak melarang sama sekali. Jika kita wanita bersetuju mengapa tidak. Walau bagaimanapun, jika kita bercakap tentang keseimbangan pada masa hadapan, ia adalah perkara biasa. Rasanya kita sebagai wanita sebenarnya kena versatile. Namun, ini berbalik kepada isu ilmu dan kesepakatan, jika dalam sesebuah keluarga itu kewajipan yang paling utama ialah mendidik anak-anak perlu didahulukan, adapun untuk memilih pekerjaan di luar, saya rasa lelaki dan perempuan mestilah melihat dalam konteks persetujuan mereka. Bukan berdasarkan arahan sebelah pihak. Dan jika isu memasak itu dilihat sebagai satu kewajipan, saya rasa tidak begitu, kerana ia berbalik kepada kemampuan masing-masing. Ini bermakna tidak semua wanita boleh memasak dan tidak semua lelaki boleh memasak dan itu bukan sebahagian daripada tuntutan bagi lelaki atau wanita.”*

Daripada huraian di atas, ia mengarahkan kepentingan sains dalam semua aspek kehidupan yang bakal dilalui. Bagi lelaki dan wanita, pengetahuan merupakan aspek penting yang mesti diterokai sedalam mungkin. Ia akan menjadi panduan apabila perbincangan isu mula dibincangkan. Setakat ini, persepsi mahasiswa UIN Bandung terhadap kesaksamaan gender adalah sesuai dengan ajaran Islam. Pembebasan hak seorang manusia perlu diserahkan kepada bahagiannya. Semua ini sebagai bentuk kesyukuran atas apa yang dikurniakan Allah kepada hamba-Nya. Selain itu, sebenarnya sesama manusia hendaklah saling menyokong dan bergandingan antara satu sama lain untuk bersama-sama membina tamadun Islam yang membawa rahmat ke seluruh alam (*rahmatan lil 'alamin*).

KESIMPULAN

Keseksamaan gender merupakan satu konsep yang bertujuan untuk menegakkan hak yang sama di antara lelaki dan wanita. Semua itu bermula dari zaman Jahiliyah yang memperlihatkan wanita dilayan seperti barang dagangan, bahkan tidak dianggap manusia. Kes wanita yang hanya dijadikan objek seksual, hamba dan boleh diwarisi menjadi faktor utama gerakan untuk menegakkan keadilan. Setelah Muhammad diangkat menjadi Rasul yang membawa ajaran kepada umatnya, budaya tersebut dihapuskan dan penghormatan terhadap wanita bermula dalam acuan Islam.

Al-Quran sebagai kitab ajaran umat Islam sebenarnya mengajarkan keadilan kepada umatnya supaya kedudukan lelaki dan perempuan sama rata dan berhak mendapat layanan yang sama daripada Allah. Perbezaan itu dilihat pada aspek ketakwaan semata-mata. Pandangan para pelajar pondok pesantren dalam konteks UIN Sunan Gunung Djati Bandung sependapat dengan konsep keseksamaan gender yang wujud selama ini dan terlihat realisasinya di kampus dan pondok pesantren yang mana wanita dan lelaki mendapat hak yang sama dalam sosial, bidang politik dan pendidikan. Namun, tidak lupa juga kesedaran yang harus dihayati berbanding kewujudan. Penyelidikan ini sememangnya terbatas. Oleh yang demikian, penulis menyarankan agar kajian yang lebih mendalam dijalankan dengan menggabungkan pelbagai disiplin.

RUJUKAN

- Ahmad, K. (1989). *Mempersoalkan wanita*. Gema Insani.
- Al-Uyun, D. (2014). Women's right in Indonesian constitution. *International Journal of Humanities and Social Science*, 4, 1–6.
- Darwin, M. (2004). Gerakan perempuan di Indonesia dari masa ke masa. *Jurnal Ilmu Sosial dan Ilmu Politik*, 8(3), 283–298.
- Dzuhayatin, S. R. (1997). *Agama dan budaya perempuan: Mempertanyakan posisi perempuan dalam Islam dalam sangkan peran gender*. Pustaka Pelajar.
- Eckert, P., & McConnell-Ginet, S. (2003). *Language and gender*. Cambridge University Press.
- Fakih, M. (2003). *Analisis gender dan transformasi sosial*. Pustaka Pelajar.
- Frenzman, M. (2000). *Woman and religion*. Oxford University Press.
- Haekal, M. H. (1980). *Sejarah hidup Muhammad*. Pustaka Jaya.
- Ismail, N. (2003). *Perempuan dalam pasungan: Bias laki-laki dalam penafsiran*. LKiS Yogyakarta.
- Kusumawardhana, I. (2018). Indonesia di persimpangan: Urgensi undang-undang kesetaraan gender di Indonesia pasca Deklarasi Bersama Buenos Aires pada tahun 2017. *Jurnal HAM*, 9, 123–135.
- Marsudi. (2008). Bias gender dalam buku-buku tuntunan hidup berumah tangga. *Jurnal Istiqra*, 7, 235–250.
- Mazaya, V. (2014). Kesetaraan gender dalam perspektif sejarah Islam. *Sawwa: Jurnal Studi Gender*, 9, 45–60.
- Mulia, S. M. (2008). Kekerasan terhadap perempuan: Mencari akar kekerasan dalam teologi. *Jurnal Studi Gender*, 3, 67–82.

- Nur, M. A. (2019). *Nabi Muhammad diutus untuk mengangkat derajat perempuan*. [Sumber tidak diketahui].
- Sadli, S. (2010). *Berbeda tapi setara: Pemikiran tentang kajian perempuan*. Kompas Media Nusantara.
- Shihab, Q. (n.d.). *Wawasan al-Qur'an: Tafsir tematik atas pelbagai umat*. Mizan.
- Umar, N. (2001). *Argumen kesetaraan gender perspektif al-Qur'an*. Paramadina.